

Михайло ФІАЛКА,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри права
гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5599-3335>
e-mail: fialkami70@gmail.com,

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.30>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Анотація: Розглядається питання змісту та сутності терміну «кримінологічний аналіз». Наголошується на важливості того, що кримінологічний аналіз є самостійним методом кримінологічного дослідження, який тісно пов'язаний в системі інших методів, що утворюють певну методику дослідження. Зазначається те, що основою кримінологічного аналізу виступає загальнонаукове розуміння дефініції «аналіз», яке носить кримінологічний характер. Робиться висновок про те, що під «кримінологічним аналізом» треба розуміти відповідне дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів з метою визначення їх кримінологічного змісту та значення.

Ключові слова: кримінологічне дослідження; аналіз; кримінологія; кримінологічний аналіз; види кримінологічного аналізу

Досліджуючи проблеми будь-якого наукового знання завжди виникає потреба оперування відповідним термінологічним апаратом. Така потреба ґрунтується на дуже простому розумінні: термінологічний апарат в межах наукового дослідження виступає певним інструментарієм, який забезпечує вирішення завдань, що поставлені перед собою дослідником. Не є виключенням в цій ситуації і кримінологічна наука.

Досліджуючи наукові розробки дослідників, ми дуже часто маємо справу з таким терміном як «кримінологічний аналіз». При цьому, він використовується в різних словосполученнях. Наприклад, «кримінологічний аналіз злочинності», «кримінологічний аналіз особистості злочинця», «кримінологічний аналіз жертви злочину», «кримінологічний аналіз факторів, що обумовлюють злочинність», «кримінологічний аналіз системи протидії злочинності» тощо (до речі це перелік можливо продовжувати дуже довго). Цікаво те, що, при цьому, науковці досліджуючи те чи інше питання кримінологічної науки фактично ні коли не висловлюють власну позицію з приводу дефініції терміну «кримінологічний аналіз».

Перед нами постало питання: який зміст закладений в розуміння «кримінологічного аналізу»; місце «кримінологічного аналізу» в терміносистемі кримінологічної науки; яка дефініція терміну «кримінологічний аналіз» тощо.

За часи існування незалежної української кримінологічної науки проблематиці дослідження

терміну «кримінологічний аналіз» більш-менш суттєву увагу приділив професор А. П. Закалюк. В 2008 році вийшла в світ його Книга 3 «Курсу сучасної української кримінології»: «Практична кримінологія». В межах окремого розділу «Кримінологічний аналіз», А. П. Закалюк приділив доволі важливе значення дослідженню проблеми кримінологічного аналізу, а саме, здійснив дослідження поняття та видів кримінологічного аналізу в кримінологічній теорії [1, с. 55-95].

Виходячи з викладеного вище, ми сформулювали для себе мету нашого дослідження – дослідити термін «кримінологічний аналіз» на предмет встановлення його сутності та змісту.

Реалізувати поставлені перед собою завдання та досягнути наукової мети вважаємо за доцільне через призму дослідження двох самостійних термінів, що утворюють загальний, який нас цікавить, а саме: «аналіз» та «кримінологічний».

Почнемо з розуміння в науці терміну «аналіз». В «Філософсько енциклопедичному словнику» за редакцією В. І. Шинкарука дефініція «аналіз» (від грецьк. *ανάλυσις* – «розклад») визначається як розкладання цілого на частини в процесі предметно-практичної або розумової діяльності. В методологічному плані аналіз є таким способом дослідження об'єкта, що полягає у виокремленні його частин, властивостей, відношень тощо з метою їх самостійного вивчення [2, с. 19].

В той же час, в вільній енциклопедія «Вікіпедія» закріплюється певна сутність цього

терміну, а саме: аналіз (дав.-гр. ἀνάλυσις «розкладання, розчленування») – в філософії, на противагу синтезу, аналізом називають логічний прийом визначення поняття, коли дане поняття розкладають за ознаками на складові частини, щоб таким чином зробити пізнання його зрозумілим в повному його обсязі [3].

Аналіз – це метод наукового дослідження предметів, явищ та іншого шляхом розкладу, розчленування їх у думці на складові частини [4].

Власне розуміння терміну «аналіз», з позиції кримінологічної науки, виклали автори навчального посібника «Кримінологія (Загальна частина)» наголошуючи на тому, що аналіз це метод пізнання шляхом розчленування досліджуваного об'єкта на складові елементи з метою вивчення будови, ознак, властивостей та зв'язків. Найчастіше, за їх точкою зору, застосовують системний аналіз – підхід до досліджуваного об'єкта як до організованої системи, де елементи є нерозривно й органічно взаємопов'язаними та впливають один на одного. Наприклад, вивчаючи детермінанти злочинності як цілісну систему, за допомогою системного аналізу розчленовуємо їх на ідеологічні, політичні, економічні, правові, соціальні та організаційно-управлінські фактори [5, с. 575].

Свого часу, А. П. Закалюк, досліджуючи проблематику методології і методів кримінологічної науки наголошував на тому, що аналіз (грец. analysis – розкладання, роз'єднання) – це метод, протилежний синтезу, що полягає у мисленнєвому або реальному роз'єднанні єдиного цілого на його складові елементи. При цьому, на його думку, у більш широкому значенні поняття аналізу є синонімом дослідження [6, с. 100]. Відразу хотілось би зазначити те, що, на нашу думку, в певній мірі терміни «аналіз» і «дослідження» не зовсім синоніми. Ми вважаємо те, що дефініція «дослідження» набагато ширше ніж дефініція «аналізу». Справа полягає в тому, що в межах будь-якого дослідження науковці використовують цілу низку методів та методологій. А «аналіз», як нам всім відомо, визнається як окремий метод загально-наукового пізнання. Але, ще раз наголошуємо, – це наша суб'єктивна точка зору з цього питання. Як результат, в подальшому розгляді даної проблематики, ми будемо ставиться до вище зазначених термінів як до самостійних, які, в свою чергу, мають власний зміст та навантаження.

З'ясовуючи зміст дефініції «аналіз» завжди треба брати до уваги той факт, що це систематичний розгляд і розбір інформації в тій чи іншій сфері наукового дослідження. В нашому випадку, мова йде про сферу кримінологічних знань. При цьому, метою даного процесу, а аналіз це

є відповідний процес, виступає бажання зрозуміти ті чи інші процеси або явища.

Крім того, аналіз треба розглядати як потужний інструментарій, який дозволяє нам краще розуміти все те, що виступає предметом кримінології як науки.

Аналіз це конкретний спосіб обробки інформації про злочинність як явище, її детермінуючих факторах, особистості злочинця, засобах протидії злочинності тощо. При цьому, він, тобто – аналіз, виступає складовою частиною методики кримінологічного дослідження.

З'ясувавши зміст терміну «аналіз», наступне, що нам треба реалізувати, так це зафіксувати розуміння терміну «кримінологія».

Як свого часу зазначав А. П. Закалюк, кримінологія є самостійною теоретико-прикладною суспільною наукою про злочинність, а ще ширше – про її природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання [6, с. 20].

Одночасно з цим, в «Кримінологія. Академічний курс» дефініція «кримінологія» розуміється як соціолого-правова наука про злочинність, її детермінанти, особу злочинця та жертву злочинів, а також про засоби протидії злочинності її інші тісно пов'язані із цим явища та процеси [7, с. 13].

Ми не будемо, в даному випадку, проводити дослідження сутності терміну «кримінологія», і скористуємось вже раніше сформованими думками, але ж вони мають стати та загально-визнаний характер. Єдине, що хотілось додати в цій ситуації так це те, що похідний від терміну «кримінологія» термін «кримінологічний» розглядається українською мовою як самостійна частина мови, яка вказує на ознаку предмету та описує, характеризує або визначає цей предмет, показуючи його якість, властивість тощо. В нашому випадку «кримінологічний» логічно пов'язаний з «аналізом», шляхом опису властивостей та ознак цього аналізу.

Спираючись на розуміння понять «аналіз» та «кримінологія» спробуємо вивести та узагальнити поняття «кримінологічний аналіз».

Треба чітко зафіксувати той факт, що «кримінологічний аналіз» виступає як один з способів (методів) кримінологічного дослідження. Тобто, як ми вже раніше наголошували про аналіз, кримінологічний аналіз зберігає в своїй сутності ту свою основну функцію, а саме – кримінологічний аналіз інструмент кримінологічного дослідження, як різновиду наукового дослідження.

Формулюючи дефініцію терміну «кримінологічний аналіз» Ю. Б. Данильченко, в певній мірі, доволі лаконічний. Він наголошує на тому, що це

особливий спосіб організації і проведення кримінологічного дослідження [8, с. 67].

Як зазначає А. П. Закалюк, кримінологічний аналіз – це дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів з метою визначення їх кримінологічного змісту та значення [1, с. 55].

Традиційно кримінологічний аналіз (у широкому розумінні), як і будь-який інший вид пізнавальної діяльності, в межах наукової раціональності становив і становить явище об'єктивоване, себто таке, що чітко і цілком виправдано позиціонується як робота з об'єктами, які за визначенням є зовнішніми по відношенню до суб'єкта (дослідника, аналітика) і до нього, за великим рахунком, не мають жодного стосунку. Відстороненість, дистанційованість дослідника від об'єкта пізнання має, як обгрунтовано заведено вважати, забезпечити відносну об'єктивність пізнання, неупередженість суджень [9, с. 239].

Намагаючись усвідомити сутність кримінологічного аналізу треба розуміти те, що зібрана різними методами інформації має бути проаналізована. Кримінологічний аналіз є необхідною передумовою генетичного трактування, розуміння дійсного процесу формоутворення у його різних фазах. При цьому, він є сукупність певної низки операцій. Найважливіші з них – упорядкування фактичного («сирого») масиву первинних даних за певною сукупністю ознак, класифікація цього матеріалу, вимір як спосіб порівняння або зіставлення, нарешті, типологія як головний елементузагальнення.

Взагалі в науці (і в кримінології також) розрізняють дві групи методів аналізу зібраної первинної інформації: методи логічної обробки фактів (класифікація) та методи аналізу залежностей (дисперсійний та кореляційний аналіз). Якщо в процесі кримінологічного аналізу інформації виявляються стійкі, закономірні зв'язки тих чи інших характеристик явища, що вивчається, то в більшості випадків є важливим такий опис цих характеристик і їх зв'язків, яке зручне для порівняння і подальшого аналізу. І тут велику роль відіграє застосування таблиць, графіків, схем, а також оволодіння необхідними знаннями з галузі математики, які дозволяли б впроваджувати в аналіз різні (для початку хоча б найпростіші) форми моделювання.

Не зупиняючись більш детально на описі методів кримінологічного аналізу інформації, оскільки вони досить і повно викладені в спеціальній літературі зі статистики та соціології, слід підкреслити те, що тільки на основі глибокого аналізу доброякісної та надійної інформації можливі висновки, рекомендації та пропозиції

щодо подальшого вдосконалення протидії злочинності.

Сутність кримінологічного аналізу проявляється та фіксується через різноманітність його видового розподілу. Класифікація кримінологічного аналізу та встановлення тих чи інших його видів дає можливість побачити та усвідомити відповідне коло завдань та цілей, що покладаються на кримінологічний аналіз. В науковому просторі, в наслідок не достатнього теоретичного розроблення проблеми кримінологічного аналізу, існує, в певній мірі, обмежена кількість класифікацій кримінологічного аналізу. Основною, на нашу думку, в цій ситуації є позиція А. П. Закалюка, який наголошував на тому, що види кримінологічного аналізу виділяють в залежності від наступних критеріїв, а саме: масштабу реалізації кримінологічного аналізу та предмету кримінології, як наукового знання.

За масштабом кримінологічний аналіз поділяється на: кримінологічний аналіз всієї країни; кримінологічний аналіз регіону; кримінологічний аналіз галузі або декількох споріднених галузей суспільних відносин, народного господарства; кримінологічний аналіз міста, району, іншої територіальної одиниці; кримінологічний аналіз окремого об'єкта господарювання, здійснення суспільних функцій. Як окремий різновид, в цій ситуації, А. П. Закалюк виділяє кримінологічний аналіз міждержавного масштабу.

В залежності від предмету кримінології як науки виділяють: кримінологічний аналіз злочинності, зокрема окремих її видів; кримінологічний аналіз злочинів, їх сукупності, що належить до певного виду злочинності; кримінологічний аналіз особи злочинця, в тому числі особи, стосовно якої високоюмовірно прогнозується вчинення злочину; кримінологічний аналіз причин та умов злочинності, вчинення злочину; кримінологічний аналіз діяльності із запобігання злочинності [1, с. 56].

Погоджуючись в повній мірі із запропонованою А. П. Закалюком класифікацією різновидів кримінологічних аналізів, ми вважаємо що класифікацію за предметом кримінологічного дослідження бажано ще доповнити кримінологічним аналізом жертви злочину. Справа полягає в тому, що на рівні індивідуального кримінально-протиправного прояву місце жертви злочину (потерпілої особи) в окремих випадках має вирішальне значення для механізму індивідуальної злочинної поведінки. Як результат цього, існує високий рівень наукової потреби організовувати та реалізовувати кримінологічне дослідження жертви злочину, і кримінологічний

аналіз виступає при цьому одним з центральних методів дослідження.

Враховуючи той факт, що кримінологічний аналіз як метод кримінологічного дослідження доволі складний процес і часто має певне часове поширення він проходить декілька стадій реалізації. А. П. Закалюк наголошував на тому, що незалежно від виду кримінологічного аналізу, останній, як правило, має такі стадії: підготовчу; безпосередньо аналітичну; узагальнення аналітичної інформації; формування пропозицій та рекомендацій, зокрема щодо реалізації останніх [1, с. 58].

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, можливо наголосити на наступному:

- кримінологічний аналіз є самостійним методом кримінологічного дослідження, який тісно пов'язаний в системі інших методів, що утворюють певну методику дослідження;
- основою кримінологічного аналізу виступає загальнонаукове розуміння дефініції «аналіз», яке носить кримінологічний характер;
- під «кримінологічним аналізом» треба розуміти відповідне дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів з метою визначення їх кримінологічного змісту та значення.

Бібліографічні посилання

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.
2. Філософський енциклопедичний словник /за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. С. 19. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf (дата звернення 25.04.2025).
3. Аналіз // Вікіпедія: віл. енцикл. URL:[https://uk.wikipedia.org/wiki/Аналіз_\(філософія\)#:~:text=ἀνάλυσις%20«розкладання%2C%20розчленування»\),розумілим%20в%20повному%20його%20обсязі.](https://uk.wikipedia.org/wiki/Аналіз_(філософія)#:~:text=ἀνάλυσις%20«розкладання%2C%20розчленування»),розумілим%20в%20повному%20його%20обсязі.) (дата звернення 26.04.2025).
4. Аналіз // Словник.UA: портал української мови та культури. URL:<https://slovnyk.ua/index.php?sword=аналіз> (дата звернення 01.05.2025).

5. Кримінологія (Загальна частина): навч. поіб./за заг. ред. Ю. В. Орлова; І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін., МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 616 с.

6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

7. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.

8. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурченко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. – 853 с.

9. Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки. Кримінол. асоц. України. Харків: Право, 2021. 316 с.

M. Fialka

Criminal analysis: essence and content of the concept.

Abstract: The issue of the content and essence of the term «criminological analysis» is considered. The importance of the fact that criminological analysis is an independent method of criminological research, which is closely related to the system of other methods that form a certain research methodology, is emphasized. It is noted that the basis of criminological analysis is a general scientific understanding of the definition of «analysis», which is of a criminological nature. It is concluded that «criminological analysis» should be understood as the appropriate study of information about objects that are the subject of criminology and other objects in order to determine their criminological content and meaning.

Keywords: criminological research; analysis; criminology; criminological analysis; types of criminological analysis

Зразок для цитування:

Фіалка М. Кримінологічний аналіз: сутність та зміст поняття. Пропілеї права та безпеки, 2025. №6-7. С. 106-109. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.67.30>.